

En kritik af Jean-Paul Sartres negative definition af Jøden

skrevet af Tue Bo, RUC

udgivet 12. August 2013

2780 ord

Abstract

In this text, a critique of Jean-Paul Sartre's negative definition of the Jew is presented. While Sartre's arguments concerning the Jew have an interesting philosophical and general depth, this text also seeks to show that they lack the proper historical foundation. This critique aside, reflections concerning minorities in general are discussed towards the end of the paper, and indications of a new understanding of the formation of minority identity using Sartre's perspectives is presented.

Dette essay vil fremføre en kritik af den negative definition af Jøden med udgangspunkt i Amos Morris-Reich' artikel "Three Paradigms of "The Negative Jew": Identity from Simmel to Žižek"¹ og Jean-Paul Sartres (1905-1980) *Tanker om jødespørgsmålet*.² Mit fokus vil ligge på Sartre, der præsenterer en mere drastisk negativ definition af jøden end Georg Simmel (1858-1918) gør det. Jeg vil ikke beskæftige mig med Slavoj Žižeks (1949-) yderligere opstramning af den negative definition, da en sådan diskussion vil kræve en markant udvidelse af nærværende tekst, og da der desuden foreligger markante meningsændringer hos Žižek (AMR 2004:201), kompliceres en sådan diskussion yderligere.

I det følgende vil jeg altså undersøge, hvordan Jean-Paul Sartres negative begreb om jøden og jødiskhed kan forstås med henblik på dels jødisk selvforståelse og dels andre sammenlignelige minoritetsgrupper. Hvad der især må bemærkes her, er udvekslingen mellem den historiske

¹ Jeg vil referere til artiklen med forkortelsen AMR 2004.

² Originaltitel: *Reflexions sur la question juive*, udgivet 1946. Jeg vil referere til værket: Sartre 1946.

og den filosofiske analyse. Det er undertegnede s ærinde at illustrere, hvorledes Sartres analyse besidder en filosofisk styrke, der går ud over det jødiske eksempel. Hans analyse påkalder sig imidlertid også en filosofisk autoritet omkring det jødiske eksempel, der ikke foreligger tilstrækkeligt belæg for. I forlængelse af denne kritik afsluttes dette essay med overvejelser omkring funktionen minoritet som værende defineret negativt. Dette i et forsøg på at uddrage den filosofiske kraft fra Sartres *Tanker om jødespørgsmålet* og benytte denne funktionelt snarere end historisk-specifikt.

Men hvorfor er det interessant at beskæftige sig med negative definitioner af Jøden/jøden/det jødiske? Det er det, fordi vores intuitive forståelse af verden, heriblandt gennem kategoriserende begreber som Jøde, er defineret ved positive kendetegn. Denne intuitive positive forståelse knytter sig an til det empiriske forstået som det, der udstrækker sig i tid og rum. I lyset af dette positive udgangspunkt for erkendelsen og sproget virker den negative definition, som fremført af Sartre, provokerende. Når jeg vælger at skrive både Jøden/jøde og det jødiske, er det netop for at henføre opmærksomheden på betydningen af det sproglige i hjertet af denne problematik. Vi arbejder med forskellige fænomener, når vi henholdsvis refererer til den partikulære *jøde*, *Jøden* som ikon, som det arketyperiske eksempel, som en funktion i en struktur eller om *det jødiske* som det, der forbinder jødiske aktører i en særlig jødisk struktur. Amos Morris Reich' skriver "the Jew"³ og abonnerer hermed på en art funktionalistisk og ikke-empirisk idé om Jøden. Denne funktionalistiske brug af begrebet går også igen i Sartres *Tanker om jødespørgsmålet* men suppleres af et empirisk begreb. Netop mødet mellem ikke-empiriske og empiriske begreber gør diskussionen omkring Jøden kompliceret.

³ Se eksempelvis AMR 2004: 188, hvor Morris-Reich benytter stort J i Jew i fremstillingen af Sartres position. Sartre selv benytter, i norsk oversættelse, konsekvent lille j.

Problematikken kan anskues fra et sociologisk perspektiv a'la Simmel hvor Jøden/den fremmede⁴ anskues som en type i et system bestående af samfundsgrupper. Denne vinkel er altså nært forbundet med empirien men på et overindividuel plan. Individet bliver et token af en type, og det er typen, der er afgørende (AMR 2004:187). I de tre positioner som Amos Morris-Reich præsenterer, er dette den mindst abstrakte forskydning af jødespørgsmålet. Næste skridt præsenteres ved Sartre, hvor analyseplanet er identitetsdannelsen i bevidsthedens møde med verden og den Andens bevidsthed som blik (the gaze). Abstraktionsniveauet er på sin vis nærmere individet (der er et mindre abstrakt koncept end samfundet) end i det sociologiske perspektiv men beskriver komplekse bevidsthedsmæssige mekanismer, der ikke er tilgængelige i en kvantificerbar eller nomotetisk forstand. I Žižeks udbygning af denne tankegang bliver fokus lagt på sproget som signifikant. Mening og væren stilles lig med den signifierede sproglige værdi, og afstanden mellem det idealistiske Ding-an-sich og sprogets repræsentation fjernes herved. Denne sprogfilosofiske vending bliver det foreløbige klimaks på en stadig videre abstraktion, hvor virkeligheden lægger sig op ad sproget snarere end omvendt⁵ (AMR 2004:197).

Sartres negative definition

What the self-conscious Jew has always objected to in Sartre's phenomenology of the Jew in this book (...) is that according to it, the Jew is nothing in itself. (AMR 2004:191)

Sartre recognizes that the Jew is not really determined through equal, intersubjective interactions, as Simmel once thought, but by the anti-semitic."(AMR 2004:203)

⁴ Simmel interesserer sig for De/n Fremmede som begreb, men benytter jøderne som det altoverskyggende eksempel på denne sociologiske funktion.

⁵ Mere præcist indlejrer det signifierede sig i signifikanten, så der ifølge Žižek er tale om en art tautologi i momentet.

Vi skal straks se at grunden til den jødiske uro er at det altid er nødvendig for ham å undersøke seg selv for tilsist å ta parti for den fantomperson, på en gang kjent og ukjent, ugripelig og ganske nær, som spøker i hodet på ham og som ikke er noen anden enn ham selv, ham selv slik han er for sin neste. (...) Men jøden har som oss en karakter og er jøde ovenikjøbet. For ham drejer det seg på en måte om en dobling av den fundamentale forbindelse med nesten. Han er overbestemt. (Sartre 1946:52)

Jean-Paul Sartres *Tanker om jødespørgsmålet* er den tidligste applikation af filosoffens ontologi som præsenteret i hans hovedværk *Væren og Intet*.⁶ De to værker kan derfor, som Amos Morris-Reich bemærker det (AMR 2004: 188), læses sammen. Omend *Tanker om jødespørgsmålet* først blev udgivet i 1946, så blev teksten hovedsagligt forfattet i efteråret 1944 (Judaken 2006:126). Sartres intellektuelle arntag med problematikken var et særsyn i perioden omkring krigens afslutning, hvor en udtalt stilhed omgav den anti-semitisme, som krigsårene havde intensiveret (Judaken 2006:127). Af forskellige årsager var emnet ikke så oplagt for de franske intellektuelle, som det retrospektivt kan synes. Fokus var på Frankrigs befrielse og krigens afslutning, på genopbygning og fremtidens genoprettede republik. Derfor var opdelingen af krigsofre i henholdsvis franskmænd og jøder ikke ønskværdig i den De Gaulle'ske optik (Judaken 2006:124) og ej heller blandt en stor del af den overlevende jødiske befolkning. Mange af disse jøder understregede sågar deres offer- og/eller modstandsstatus som værende af fransk art og ikke af jødisk, omend netop deres jødiske afstamning var det afgørende for den tyske besættelsesmagt (Judaken 2006:125). Sartre indgik imidlertid også i denne enhedsdiskurs om et samlet og fælles fransk folk i den umiddelbare efterkrigstid (Judaken 2006:113 m.fl.). Sartres interesse for det jødiske spørgsmål skal altså ikke ses som en primær interesse i rammen af opgøret med 2. verdenskrig men snarere som en eksistentiel interesse – et studie af menneskelig væren formuleret ved den stigende anti-semitisme i perioden.

⁶ Originaltitel: *L'Être et le néant*, udgivet 1943. Jeg vil referere til værket: Sartre 1943.

I forlængelse af dette er det interessant at bemærke, at Sartre ikke besad særlig konkret viden eller researchede jødisk eller anti-semitisk historie i forbindelse med bogens udarbejdelse. Hans udgangspunkt var den eksistentielle filosofi og derudover almene antagelser omkring jøder og anti-semitter (Judaken 2006:127). Judaken argumenterer desuden for, at dette simple og fordomsfyldte dialektiske billede, mod Sartres ønske, reproducerer de stereotyper som anti-semitisk diskurs netop hviler på⁷ (Judaken 2006:127).

Min kritik af Sartres negative definition vil dreje sig omkring forskellen på, hvad jeg benævner intern og ekstern identifikation, herunder den Andens udskiftelighed og på et argument for, at *Tanker om jødespørgsmålet* snarere end at omhandle jøden handler om anti-semitten.

Sartres ontologi redegør blandt andet for subjektets møde med den Anden, og hvorledes subjektets intersubjektive væren defineres netop som en væren-for-den-anden. Som objekt for et andet subjekt, og reciprok som det objektiverende subjekt overfor den modstående Anden. Menneskets bevidsthed er intentionel og et intet i sig selv, og det den betragter objektiveres. Denne objektivering foregår både indad, i dannelsen af selvbevidstheden, og i mødet med et andet subjekt. Når dette andet subjekt på denne måde objektiveres, intetgøres det også – det isoleres, fjernes fra den øvrige fakticitet. Dette fører til en grundlæggende konflikt mellem bevidstheder, en hegeliensk kamp om underordning af den andens væren til objekt, i bestræbelsen på ikke selv at blive et objekt for den anden (Sartre 1943:Del 3).

Disse mekanismer overfører Sartre til relationen mellem anti-semit og jøde. Sartre beskriver glimrende, hvorledes anti-semitten definerer sig

⁷ En kritik der vækker mindelser om Janet Wards kritik af Nietzsches anti-anti-semitisme, hvor begrebsovertagelsen fra anti-semitternes sprogbrug (parasit f.eks.) viderefører en diskurs mod filosofens vilje. Se Janet Ward: *Nietzsches Transvaluation of Jewish Parasitism*. Efterår 2002, *The Journal of Nietzsche Studies*.

positivt anti-semitisk. Det vil sige, hvorledes anti-semitten definerer sig som værende i modsætning til den jødiske Anden. Jøden bliver den arketypiske Anden, hvis blotte eksistens fornemmes som en trussel for anti-semittens eksistens. Et eksempel på denne analyse ses i opsummeringen: *“Han [anti-semitten] stiller seg selv opp mot jøden som følelsen mot intelligensen, som det særegne mot det universelle, som fortiden mot nåtiden, som det konkrete mot det abstrakte, som jordeieren mot ejeren av mobile verdier”* (Sartre 1946:16-17).

Hvor Sartre imidlertid forenkler relationen er, at han tager for givet, at jøden definerer sig i forhold til netop anti-semitten. En sådan definition vil så betydningsmæssigt være en negativ definition, da definitionen af det jødiske defineres af ikke-jøden. I et tænkt sociologisk vakuum, hvor blot disse to positioner fandtes, ville Sartres analyse være præcis. Jødens Anden er imidlertid ikke begrænset til anti-semitten, upåagtet at givne historiske situationer, såsom under den tyske Endlösung, kan give dette indtryk. Endvidere er denne Andens objektivering af jøden ikke med nødvendighed en objektivering af jøden som jøde. Objektiveringen kan knytte sig til andre kategorier, såsom kvinde, ansat, borger, tandlæge, etcetera. Sartres billede af jødens position i samfundet er et fastfrosset empirisk billede, som han ophæver til, hvad der lyder som et analytisk filosofisk faktum: *“Den evige forpliktelse jøden har til å bevise at han er franskmann setter ham i en skyldssituation: hvis han ikke ved enhver anledning gjør mere enn de andre, meget mer enn de andre, er han skyldig.”* (Sartre 1946:57). Denne betragtning er glimrende som historisk samfundsanalyse, men det er rimeligt at forestille sig et samfund, hvor det at være jøde ikke anses som en konkurrerende kategori med kategorien borger, og hvor det derfor ikke er nødvendigt at hævde sig særligt for at opnå ligeværdig borgerstatus som jøde.

Sartre ser ikke jødens kvaler som bestående blot på grund af anti-semitten. Også demokratens projekt er nemlig et, der via assimilationen

truer jødens identitet på livet. Hvor anti-semitten ikke vil lade jøden være et menneske (med medfølgende rettigheder), så vil demokraten gerne byde jøden civile rettigheder mod en afståen af en særegen jødisk status (Sartre 1946:36-37) Denne tilsyneladende klemme, der tvinger jøden til enten at afgive sin civilstatus, eller sin jødiske status, er udgangspunktet for Sartres bevisførelse for jødens negative definition. Dette tilsyneladende dilemma mellem udslettelse og assimilation er dragende i sin enkelhed og sin tilsyneladende overhistoriske karakter: Sartre beskriver i første halvdel af *Tanker om jødespørgsmålet* anti-semitten som en generel indstilling knyttet til den eksistentielle frygt. En traditionalistisk indstilling, der er en reaktion på menneskelivet, som er "(...) *utstyrt med engstende og ubegrenset ansvar.*" (Sartre 1946:26). Dette anti-semittens ikke-valg i den eksistentielle situation kombineret med det demokratiske lighedsprincip fremstiller jødens position som værende mellem to uundgåelige tilintetgørelser.

Jeg har beskrevet hvorledes en jødisk positionering overfor anti-semitten ikke er med nødvendighed, og især er betinget af anti-semittens faktiske udbredelse i et givent samfund. Hvad med det demokratiske princip - er det uforeneligt med en jødisk identitet? Idet demokrati fremfor alt er et praktisk politisk redskab, så er demokratiets definition til forhandling. Netop den jødiske civilstatus var et emne, hvormed den franske republiks nyfødte principper blev afprøvet og diskuteret i årene 1789-1791 (Judaken 2006:9). Af denne årsag er det tiltalende at gøre det jødiske spørgsmål til en del af det principielle spørgsmål. Dette er dog misvisende og knytter sig muligvis til den historiske forståelse af jøderne som værende en diasporisk nationalitet. Hvis jøden kun kan forstås som værende beboer i en konkurrerende jødisk nation i nationen, så støder vi på en fundamental konflikt med det demokratiske lighedsprincip. Hvis det jødiske, i en given kontekst, i stedet relaterer sig til mindre absolutte strukturer, såsom et ikke-ortodokst religiøst fællesskab, så kan den jødiske

borgers civilstatus eksistere samtidigt med en jødisk-religiøs eller jødisk-historisk status.

Et argument for, at Sartre i *Tanker om jødespørgsmålet* behandler anti-semitten snarere end jøden, er dét, at jøden ifølge Sartre er en arbitrær folkegruppe (Sartre 1946:35). "Jøden" udfylder en funktionel plads i "anti-semittens" angstfyldte verdensbillede. Hvis "jøden" som objekt for had er udskiftelig, så må dele af "jødens" karakteristik også være udskiftelig og flydende. I så fald må udpegningen af "jøden" være flydende i mange tænkelige samfundskontekster, ud til et punkt hvor "jøden" ikke per definition kan knyttes til en særlig fælles befolkningsgruppe men må knyttes til mere eller mindre partikulære individer, eller sågar ophøre med at eksistere. Dette tænkte samfund vil dog ikke nødvendigvis være uden faktiske jøder, blot uden anti-semitisme. Det diasporiske, intellektuelle og abstrakte - som Sartre argumenterer for er elementer i anti-semittens had - er ikke med nødvendighed knyttet til netop jøderne, omend de historisk kan placeres i nær forbindelse til disse begreber.

Jeg vil understrege forskellen i funktionen *jøde* og den faktiske *jøde*. Den faktiske *jøde* kan besidde del eller helheden af funktionen *jøde*, afhængig af samfundets givne konstruktion, men før funktionaliteten (netop qua sin flydende og derfor ikke-absolutte karakter) må være et menneskeligt, partikulært udgangspunkt. Ifølge Amos Morris-Reich adskiller Sartre den faktiske *jøde* og anti-semittens *Jøde* (AMR 2004:203), men denne adskillelse, hvis hensigt er i anti-anti-semitismens tegn, er ikke komplet: Sartre gør det klart, at den anti-semitiske indstilling har et eksistentielt og ikke-empirisk udgangspunkt men efterlader samtidig jødens identitet som betinget af denne anti-semitiske indstilling. En betingethed, som nok er gældende historisk, men ikke med analytisk nødvendighed. Sartre overfører sin bevidsthedsanalyse på jøderne som historisk gruppe, men hvor den forestillede bevidsthed kan placeres i et filosofisk og sprogligt-dialektisk laboratorium, så er det anderledes

kompliceret med en gruppe som jøderne. Idet vi skifter mellem abstrakte og empiriske begreber, ændrer omstændighederne for disse begreber sig også. Derfor bliver det afgørende, hvorvidt en negativ definition af jøden er mulig, og hvor den befinder sig. Den positive definition af anti-semiten lader sig gøre, fordi dennes objekt for had er udskiftelig. Sartres analyse af anti-semiten bliver derfor af en art, hvor den kan flyttes til det rent abstrakte, og for så vidt ville kunne skrives direkte ind i hans afsnit i *Væren og Intet* om hadet. Jødens udskiftelighed gør, at omend den arbitrære funktionalitet som værende den hadede antager en a priori art, så er selve den jødiske identitet a posteriori og ikke med nødvendighed knyttet til det anti-semitiske. Hadet er ifølge Sartre et valg og en lidenskab (Sartre 1946:11), men det at blive lagt for had er ikke. Derfor kan den negative definition af jøden blot være en historisk analyse og ikke en filosofisk sandhed, der med nødvendighed må række ind i fremtiden.

Denne historiske analyse er imidlertid værdifuld som sådan, og en man kan overveje at overføre på andre minoritetsgrupper. Er det sågar muligt at argumentere for, at en minoritet i en vis udstrækning altid vil defineres negativt – altid vil være underlagt en internaliseret dom og fordom? I så fald vender Sartres applikerede ontologi tilbage fra det historisk specifikke jødespørgsmål og afslører en strukturel identifikations- og identitetsdannelsesproces i mødet mellem majoritet og minoritet, lokal og tilflytter, den normale og den anderledes. Hvis vi antager, at der foreligger et eksistentielt ikke-valg, defineret ved sit had til det omskiftelige, det abstrakte og det mobile, kan vi så sætte en anden ramme for vores forståelse af de ofte konfliktfyldte møder mellem lokalbefolkninger og indvandrere? Sartres negative definition antyder, at den hadede påtager sig en identitet som hadet, defineret ved sit stigma. Denne mekanisme må blot uddybe kløften og konflikten mellem de to grupper. Men er det muligt at gribe sådanne samfundsproblemer an, enten ved en hypotetisk demontering af hadets modus, eller måske mere

sandsynligt; ved introduktionen af alternative
selvidentifikationsmuligheder for de stigmatiserede?

Litteraturliste

- Judaken, Jonathan (2006): *Jean-Paul Sartre and the Jewish Question*, Lincoln, University of Nebraska Press.
- Reich, Amos Morris (2004): "Three Paradigms of "The Negative Jew": Identity from Simmel to Žižek", *Jewish Social Studies*, vinterudgaven.
- Sartre, Jean-Paul (1963 [1946]): *Tanker om Jødespørgsmålet*, Oslo, J.W. Cappelens Forlag.
- Sartre, Jean-Paul (2007 [1943]): *Væren og Intet*, Århus, Forlaget Philosophia.
- Ward, Janet (2002): "Nietzsches Transvaluation of Jewish Parasitism", *The Journal of Nietzsche Studies* - efterårsudgaven.